

УДК 008

Владислав Нестеренко, Микола Зайцев**КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР У СИСТЕМІ КУЛЬТУРИ:
ДО МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ**

У статті зроблена спроба розглянути методологію дослідження таких важливих для аналізу культурно-історичного розвитку того чи іншого культурного регіону культурних феноменів, як “культурний центр” та “культурна периферія”.

Ключові слова: культура, культурний центр, культурна периферія, культурний простір, культурна реальність, культурний потенціал.

V. Nesterenko, M. Zaycev. Культурный центр в системе культуры: к методологии исследования

В статье сделана попытка рассмотреть методологию исследования таких важных для анализа культурно-исторического развития того или иного культурного региона культурных феноменов, как “культурный центр” и “культурная периферия”.

Ключевые слова: культура, культурный центр, культурная периферия, культурное пространство, культурная реальность, культурный потенциал.

V. Nesterenko, M. Zaycev. The cultural center in system of culture: the methodology of investigation

In the article it is analyzed the methodology of investigation the important phenomena of cultural region's development. Here is paid attention to the such concepts as “cultural center” and “cultural periphery”.

Key words: culture, cultural center, cultural periphery, cultural space, cultural reality, cultural potential.

Ця стаття писалася нами ще в далекі 80-ті роки ХХ ст. Російськомовний її варіант подавався до друку, проте, наскільки мені відомо, не був надрукований. Доопрацьований україномовний варіант статті так і залишився в моїх архівах, оскільки я був останній, хто працював з Владиславом Нестеренком. Пе-

редчасна смерть Владислава Григоровича, шалені 90-ті, коли наукових доробків дуже мало... Тому й полишили цю статтю в тіні життєвих процесів. Та якось перебираючи свої архіви, я натрапив на цей текст. Він ніс на собі відбиток того часу, і для того, щоб друкувати, його необхідно було переробити. Проте поміркувавши, я вирішив нічого не змінювати, адже в тексті відчувався стиль мислення мого друга, філософа від Бога – Владислава Григоровича Нестеренка. Як пам'ять про нього, ця стаття повинна вийти в тому вигляді, в якому він долучався до неї в останнє.

Отже, ця стаття не стільки науковий доробок, скільки пам'ять про непересічну людину, з якою мені довелося працювати та занурюватись у багатогодинні філософські бесіди, на-снагу від якої я відчуваю донині як відчуваю і невідновну втрату.

Микола Зайцев

Становлення культурології як інтегративної дисципліни породило значний обсяг літератури стосовно суті, характеристик та соціально-історичної ролі культури як того предмета, на досягнення якого і спрямована культурологія.

Усе це значно поглибило наше розуміння культури, а сама вона усе більше усвідомлюється не стільки як сукупність культурних феноменів, а розглядає її як певний онтологічний об'єкт, який підпорядкований своїм внутрішнім закономірностям розвитку.

Становлення будь-якої наукової теорії завжди пов'язане з відпрацюванням власного понятійного апарату, який дозволив би адекватно описувати досліджуваний об'єкт. Така проблема стоїть і перед культурологією.

Звичайно, окреслити обриси цієї проблеми, не завдання однієї статті. Мета, яку ми перед собою ставимо, більш скромна – розглянути методологію дослідження таких культурних феноменів, як “культурний центр” та “культурна периферія”, досить важливих для аналізу культурно-історичного розвитку того чи іншого культурного регіону.

Поняття “культурний центр” тісно пов'язане з поняттям культурного простору. А це вказує на те, що воно повинно розглядатися в широкому теоретичному й методологічному контексті. До цього

зобов'язує і сам стан культурології як особливої сфери наукового знання, яка покликана синтезувати в собі (своїх методологічних засадах та в своєму понятійному апараті) основні тенденції розвитку соціально-історичної реальності та сучасної науки.

Мабуть, краще за інших сутність змін, що відбуваються, виразив В. С. Біблер. На його думку, наша доба характеризується власне тим, що заявив про себе та все більше набирає сили процес формування нового інтерсоціуму – соціуму культури. Культура з явища маргінального щодо всього соціального життя все більше перетворюється в епіцентр соціального буття.

Ми не ставимо своїм завданням змістовну інтерпретацію цієї ідеї в усій її повноті. Воно може бути поставлене та вирішене лише в рамках масштабного дослідження. Спробуємо прояснити зміст лише одного використаного В. С. Біблером поняття – поняття “центр” у його співвідношенні з поняттям “культура”. Щобільше, обмежимося аналізом лише того аспекту зазначеного понятійного сполучення, що фіксується терміном “культурний центр”

Якщо виникнення та розвиток індустріальної цивілізації пов'язані зі зміцненням і розвитком тенденції до централізації в усіх сферах суспільного життя, то перехід до нового типу цивілізації позначений тенденцією до децентралізації, яка все виразніше виявляє свою соціальну та культуротворчу значимість. Перш за все, це знайшло своє відображення в політичному житті – як розпад світової колоніальної системи, як розгортання суспільних рухів на підтримку створення чи подальшого зміцнення органів місцевої влади на противагу центральній тощо. В економіці поряд зі створенням транснаціональних структур різко зросла роль середніх та малих підприємств як носіїв інноваційних змін у суспільному виробництві. Створення і поширення сітки телекомунікацій стало матеріальною базою різкого посилення процесу децентралізації в духовному житті, що призвело до небувалого зростання суб'єктивності в духовних процесах. Намітився поворот до того, щоб учасники духовних комунікацій – як окремі люди, так і групи людей – виступали в ролі суб'єктів, а не лише як адресати, реципієнти або звичайна публіка. Характерно при цьому, що зростаюча децентралізація, а отже, і посилення інтересу до локальних проблем не призвели, в будь-якому випадку в результуючих моментах до “феодалізації” людства. Навпаки, усвідомлення цілісності люд-

ського роду як ніколи зміцніло.

Звичайно, все, про що йшла мова, стосується в першу чергу найбільш розвинених країн світу, проте і в цьому випадку йдеться лише про тенденцію. Одначе її загальний характер та глобальний масштаб проглядаються досить чітко. Крім того, досягнення науки останніх двох десятиріч та новітні філософські пошуки вказують на те, що ми повинні розглядати зазначену тенденцію як вияв дії однієї з універсальних закономірностей соціокультурного процесу.

У межах загальної теорії систем та в низці теорій, що виростили на її підвалинах, з успіхом діє концептуальна схема, побудована на поняттях “центр” та “периферія”. Іноді замість терміна “центр” використовується термін “ядро”. Проте суть полягає в тому, що будь-яка система має певний “фокус стабільності”, який втілює у собі цілісність системи, ніби стягує до себе всі її системо утворюючі зв’язки. Власне, в “класичній” теорії систем, як вона репрезентована в нашій філософській літературі і як вона присутня в наших уявленнях, система і є не що інше, як центр, поширений на увесь “об’єкт” системи. Адже з самого визначення системи випливає, що всі її елементи слугують утвердженню цілісності системи, підтримують її існування та нормальне функціонування. Включення в понятійний апарат загальної теорії систем поняття “периферія” допомогло відобразити неоднорідність елементів системи, усвідомити багатомірність такого атрибута системи, який ми називаємо “функціональним простором” системи. Йдеться про те, щоб понятійно закріпити різноплановість функціонування окремих “блоків” та елементів системи. Поняття “периферія” охоплює далеко не все з цілого спектра функціональних відмінностей, а лише ті зміни “функціонального простору”, які безпосередньо корелюються з центром. Разом з тим вона не є абсолютно протилежною центру, як не є вона зоною постійної нестабільності. Якісні зміни системного цілого існують тут лише в потенційній формі. Їх актуалізація, перехід у форму реального процесу залежать від низки умов. Однією з найважливіших – контакт з іншою системою або системами. Саме це і не враховувалось у діалектичній концепції розвитку, що ґрунтується на ідеї іманентності саморозгортання суперечності.

Таким чином, загальна теорія систем, теорія самоорганізації та низка інших галузей сучасного наукового знання недвозначно підводять нас до того, щоб визнати не абсолютне, а відносне значення

центру в процесі функціонування будь-якої системи, а щоби́льше, в процесі її динаміки. У цьому ж напрямі йдуть філософські пошуки останніх двох десятиріч. Орієнтація на більш-менш жорсткі схеми мислення і моделювання дійсності, пов'язані з домінуванням одного певного принципу, все більше зміцнюється прихильністю ідеї рівноправності декількох “точок відліку”.

Різними шляхами ідуть до цього представники різноманітних філософських шкіл і течій, проте найбільш виразно ця тенденція визначилась у Франції в рамках так званого “пост структуралізму”. Вона усвідомлена тут як ідея децентрування, якій надається принципове значення.

Інтерес до проблеми децентрування визначився ще серед представників класичного французького структуралізму 50-60-х років. Інтерес, який здавався спочатку парадоксальним. Адже він, на перший погляд, суперечив вихідній методологічній настанові – ідеї первинності структури. А що більш пов'язане зі стабільністю, ніж структура? Здавалося б, у межах системного цілого структура та центр неподільні. Проте поглиблений аналіз найбільш стійких структур соціальної реальності – мови та системи кривності – довів, що вони самим своїм існуванням та функціонуванням втілюють відносність ролі центру в системі.

Найбільш послідовно ідея децентрованого погляду на історію і культуру розроблялася в роботах Мішеля Фуко і Жака Дерріда. В останні роки вони самі іменують свою позицію філософією відмінності та переривчатості. У контексті цих ідей проблематизуються поняття на зразок: “культурний центр”, “політичний цент”, “науковий центр” тощо. Це допомагає усвідомити явища в теорії і практиці, які до цих пір не стали предметом серйозного дослідження в нашій науці.

Вихідні інтенції, що живлять поняття “центр”, мають просторовий характер. Воно виникло в античній науці для позначення деякої точки, домінантної щодо певного обмеженого геометричного та фізичного простору. Зазначений центр мислився не як певне “місце”, а як зосередження організованого простору, наділене деякою мірою ознаками абсолютності. Мислення стародавніх греків, які моделювали світ, як органічно цілісний космос, було в основі своїй центрованим, що знайшло своє теоретичне відображення в самому способі категоризації дійсності, який усталився в античній

філософії. Все це досить переконливо показано в роботах М. О. Булатова.

Разом з тим характерна для античної думки безумовна повага до центру, визнання його однією з форм буття абсолютності поєднувалося з принциповою прихильністю до демократичних інститутів та політеїзму в релігії. Ієрархічна модель світу, характерна для середньовіччя, корелювалася з соціальною ієрархією феодального суспільства, проте погано ув'язувалася зі способами структурування його культури. Відповідні труднощі виникають і в зв'язку зіставлення структур рефлектуючої думки та реально наявної культури в Нові часи, крім того, в XX столітті. Усе це лише говорить про те, що структурні зв'язки, характерні для соціальної організації суспільного життя набагато складніші, ніж вони постають з позицій соціального, а щобільше, економічного детермінізму. Вважаємо, що для їх адекватного розуміння необхідно, як найбільш змістовне, брати поняття “людське світовідношення” (або – “людське світоосвоєння”). Тоді найближчими до цього поняттями, що відображають загальні форми об'єктивації людського співвідношення, будуть: соціальна реальність, духовна реальність і культурна реальність.

Зазначене показує, що, попри всю свою важливість та відносно генетичну безумовність, просторові інтенції, які спонукають мислити поняття “центр” як певний модус простору, не розкривають ідеї всієї його суті. Повсякденна практика теж переконує в цьому. Відомо, що економічний центр – далеко не завжди центр політичний, а крім того, культурний. Те, що вони не збігаються, досить часто призводило до колізій у суспільному житті. Іноді це знаходить своє відображення у своєрідному розшаруванні духовного життя народу, як це було в Росії у XVIII-XIX ст. Той факт, що Москва і Петербург стали центрами не лише різних способів життя, але й суттєво відмінних “потоків” духовного життя країни, було достатньо очевидним для сучасників, на що вказував Ф. М. Достоевський у своєму “Щоденнику письменника”. Проте, незважаючи на загальновідомість цього факту, він до сьогодні достатньо не вивчений. Щоб зробити це, необхідно вийти на той рівень дослідження, на якому доведеться говорити не про літературні гуртки чи художні течії, а про різні модуси культурної реальності та культурного простору.

Хоча просторові інтенції не вичерпують всього змісту поняття “культурний центр”, вони все ж є для нього безумовно суттєвими. Вся справа в тому, щоб, по-перше, не обмежуватися ними і, по-друге, адекватно інтерпретувати поняття “культурний простір”.

Використання поняття “культурний простір” може здатися дивним та невинуватим, якщо залишатися в межах тієї концептуальної схеми, яка упродовж часу була домінуючою в колах філософської громадськості.

Сьогодні простір вивчається не лише фізикою, математикою та космологією, як це було в епоху класичної науки. У багатьох галузях сучасного наукового знання вивчаються різні аспекти простору, зроблені висновки про існування його особливих форм. Немає потреби підкреслювати, наприклад, “просторову зацікавленість” географії чи архітектури. У сучасній геології розрізняють простір гравітаційний (характерний для рівня міжмолекулярної взаємодії). Цілий спектр просторових характеристик живого виявлений у біології. Утверджується ідея, що саме здатність структурувати речовину природи та енергію в особливому просторі становить характерну рису життя. У зв'язку з цим виявлена специфічність простору як форми буття живого у сфері фізіології, екології, нейрофізіології тощо. Крім того, в низці випадків саме дослідження модусів біологічного простору сприяло значному приросту наукового знання. У галузі нейрофізіології відкриття функціональної асиметрії мозку революціонізувало психофізіологію, а разом з нею і чимало сфер психології. Саме відмова від механістичних схем тлумачення категорій простору і часу дозволили висунути ідею, що вихідною “клітиною” психіки, “елементом” психічної реальності є живий рух, який являє собою неперервність простору та часу, крім того, виступає засобом їх взаємної трансформації.

Уже багато років проблема художнього простору плідно розробляється вітчизняною та зарубіжною естетикою.

Особливий інтерес викликає проблема співвідношення культурного простору і соціального простору.

Справа в тому, що найбільш серйозним запереченням проти виділення культурного простору як форми буття культури, як необхідного моменту культурної реальності може бути твердження, що воно не є самостійним модусом простору, навпаки, є лише однією з характеристик соціального простору.

Розробка проблеми соціального простору має недовгу історію, проте означена досить чітко. Маємо чимало змістовних робіт, у яких безпосередньо чи “побіжно” обґрунтовується значимість цієї проблеми для соціальної теорії і практики та пропонуються свої рішення. Та все ж доводиться визнати, що ця проблема, на противагу, наприклад, проблемі соціального часу, не знайшла широкого відгуку серед філософської громадськості. Не готові до її сприйняття та осмислення також публіцисти, письменники та інші діячі культури. І все це, незважаючи на те, що багато животрепетних проблем сьогодення потребують чітких понять і концепцій, які виводили б за межі старих схем пояснення дійсності. Таким, наприклад, є проблеми соціальної структури нашого суспільства, міжетнічних взаємин, проблема цінностей тощо. Та чи можливо, будучи схильним до авторитету вільної та суворой думки, успішно вирішувати питання про те, яким повинен бути характер системи цінностей, адекватної запитам часу, без опори на чіткі уявлення про сутність та модуси соціального простору? Повинна бути ієрархія цінностей чи щось централізоване? А може це бути якесь утворення з декількома центрами?

Наукова та громадська індиферентність до проблеми соціального простору тим більш дивна, що різні аспекти проблеми психологічного і навіть психофізіологічного простору стримали широкий резонанс. Особливо широко обговорюються та популяризуються ідеї асиметрії півкуль головного мозку, статевого біморфізму тощо. Гадаємо, що однією з причин, яка призвела до “не везіння” проблему соціального простору, в плані її своєчасного усвідомлення, є недостатня фіксованість змісту цього поняття. Один автор визначає його як простір діяльності, другий – як поле спілкування, третій – як співіснування соціальних утворень і процесів. Разом з тим у кожного автора помітна тенденція, конкретизуючи поняття “соціальний простір”: обмежитися аналізом якогось одного боку відображуваної ним реальності. Це може бути соціальна організація суспільства, способи його упорядкування або способи розташування людей у їх межуванні з природною реальністю (типи людських поселень), або способи організації змісту свідомості тощо. Все це зрозуміло і навіть закономірно. Конкретизація змісту категорії “простір”, стосовно форм та способів буття людини в світі, звичайно ж, повинна йти по лінії виявлення різних параметрів соціального простору. Але при цьому треба чітко відокремлювати

характеристику останніх від аналізу специфіки власне соціального простору. Наприклад, моральний простір, безумовно наділений загальними рисами соціального простору, зокрема субстанційною обумовленістю його людською діяльністю тощо. Проте поза цим він наділений своїми специфічними властивостями. Місце людини в моральному просторі визначають: координата вибору (суб'єкт моральної діяльності в полі можливостей), координата висоти (ієрархія норм, цінностей мотивів), координата цілі (відношення до морального ідеалу) тощо. Точнісінько так визначаємось із художнім простором та іншими параметрами соціального простору.

Значна кількість труднощів при розробці соціального простору може бути подолана, якщо спочатку чітко зафіксувати подвійне значення поняття “соціальне”. Ним означається специфічно людський спосіб буття, вищий рівень організації і руху матерії та особливий “шар” суспільного життя, співвідносний з економічним та політичним життям. Варто розрізняти власне соціальний простір та простір як спосіб існування соціальної реальності в її відмінності від реальності економічної, духовної, культурної.

Мабуть, першим, хто звернув увагу на простір як один з суттєвих модусів культури, був Освальд Шпенглер. Характеризуючи кожен з виділених ним типів культури, він обов'язково зупинявся на просторових мистецтвах, їх стані та розташуванні в загальному культурному комплексі. Шукаючи узагальнюючу характеристику європейської культури та цивілізації, дослідник зосереджував увагу саме на просторі. На його думку, прасимволом фахівської душі є власне чистий безмежний простір.

Культура як особливий вимір буття людини в світі є специфічною реальністю. Як така вона наділена певними просторовими характеристиками.

Характерною рисою культурного простору, як і будь-якого іншого типу простору, є його континуальність, необхідна, безперервна сполученість його утворюючих. Саме цим зумовлене те, що в просторі культури складові її елементи не просто взаємодіють, але й взаємозалежні. Звідси така невід'ємна характеристика, як комунікативність, яку дехто з культурологів, наприклад, К. Л. Строс, вважають власне визначеністю культури.

Разом з тим культурний простір наділений і властивістю, яка здається не сумісною з континуальністю, а саме дискретністю,

що проявляється в автономному існуванні певних структурних утворень як складників культури, а також наявності різних рівнів її організації. Як це не здається дивним, саме тому, що культура включає в себе утворення позначення самоцінності, вона і стверджується як особлива реальність.

Таким чином, сам характер культурного простору вказує на структурованість культури. Проблема полягає лише в тому, яка це структура, які її параметри та як підійти до опису усєї її багатогранності.

Багатомірність культурного простору відбиває її співіснування та співвідносність усіх структурних утворень культурної реальності. Можна було б, як це роблять деякі автори, пов’язувати культурний простір з таким утворенням культури, як культурний центр. Тоді б у просторовому відношенні культура являла систему культурних центрів та зв’язків між ними. Проте в такому випадку залишалася б не зрозумілою динаміка культури. Важно було б зрозуміти не лише виникнення та занепад культурних центрів, але і їх переміщення в межах одного культурного регіону. Адже загальновідомі факти, коли одне й те ж місто ставало культурним центром, а згодом втрачало й своє культурне значення.

Специфіка культурної реальності полягає ще й у тому, що для характеристики її просторової структури необхідно вдаватися до понять принципово не просторового характеру. Таким, наприклад, є поняття культурний потенціал. На нашу думку, включення його в понятійний апарат культурології є принципово важливим.

У широкому розумінні слово “потенціал” це реально наявна можливість змін. Крім того, це інтеграція таких можливостей, які не завжди підлягають безпосередній реалізації. І які ніби “забігаючи наперед” втілюють майбутню перспективу розвитку. Потенціал – це функціональна характеристика тої чи іншої системи, яка втілює її можливість до подальшого функціонування в просторі і часі на засадах здатності до саморегулювання.

Стосовно культури, це означає, що саме потенціал втілює єдність дискретності та континуальності культурної реальності. Її неоднорідність саме і зумовлена різницею культурних потенціалів, локалізованих в тій чи іншій формі у культурному просторі. У структурі культури це закріплюється як поділ її на культурний центр та культурну периферію.

Підкреслимо, що треба чітко розмежовувати поняття “культурний центр” і “місто”.

З розвитком суспільного розподілу праці місто утворюється як місце концентрації ремесел, торгівлі, влади та релігійно-культурної діяльності. Відбувається поділ суспільства на міський центр і сільську периферію. Надалі місто стає місцем концентрації людських потреб, засобів їх задоволення, капіталів тощо. В певні періоди історії міста стають і центрами культури. Проте історія знає і періоди, коли місто і культурний центр просторово не збігалися. Так було в епоху раннього середньовіччя в Західній Європі, коли центрами культурного життя були монастирі, розташовані, як правило, за межами міст.

Зазначене дозволяє дійти висновку, що культурний центр – це не стільки місце, чітко фіксоване в просторі, скільки функціональна характеристика певного структурного утворення культури, яка має свою визначеність у культурному просторі та часі.

Що ж спричиняє такі утворення? Головне – це потреба культури в саморозвитку та реалізації закладених у ній можливостей, що штовхає її до предметного втілення наявного потенціалу та на пошуки умов його реалізації. Так з’являються особливі типи особистостей, носіїв, характерних для певної культури форм людинотворення, відповідні стилі життя, способи виробництва, зосередження та функціонування культурних цінностей тощо. Інтегративним результатом цих процесів і виступає формування культурного центру. Таким чином, є адекватна природі культури форма організації умов реалізації її потенціалу.

Становлення культурного центру починається з налагодження горизонтальних зв’язків у просторі культури, детермінованої зовнішніми імпульсами, а саме активізацією економічного й політичного розвитку.

Детермінуюча взаємодія позакультурних чинників з культурною реальністю пов’язана з особистим началом. Це може бути як окрема особистість, так і група людей, об’єднаних спільними ідеями, спільним баченням світу, більш-менш ясним розумінням своїх завдань та свого покликання. Сам цей чинник не обов’язково знаходиться на гребені політичного та економічного життя. Цим він опосередковує взаємодію соціальної та культурної реальності.

Пригадаємо роль правителів Північної Італії в розвитку італійського Ренесансу.

Яскравим прикладом такої діяльності у вітчизняній історії може бути роль К. Острозького в формуванні Острозького культурного центру, а також діяльність гетьмана Сагайдачного та митрополита П. Могили в перетворенні Києва у власне культурний центр.

Утворення культурного центру закріплює певну "щільність" міжособового спілкування в полі культури й одночасно стимулює зростання інтенсивності такого спілкування. Це забезпечується шляхом створення певних інститутів (навчальних закладів, бібліотек тощо), які здійснюють накопичення, збереження, передачу, поширення і врешті-решт продукування культурних цінностей.

Культурний центр як певна форма організації умов реалізації культурного потенціалу співвідноситься з культурною периферією як сферою культурного простору, де культурний потенціал не знаходить ще свого закріплення в культурних зв'язках та культурних предметностях.

Культурна периферія потенційно багатша за культурний центр, проте в реальному житті вона не відіграє відчутної ролі. На боці центру переваги вже реалізованих творчих можливостей, введених у певне русло, в результаті чого вони збільшили силу свого впливу за рахунок сили, створеної ними, або запозиченої традиції. На його боці переваги інституційної організації діяльності та спілкування в полі культури, можливість відтворення типу особистості та стилю життя відповідно до загальної спрямованості культурного життя.

Проте в цьому закладений і негативний момент, який актуалізує діалектичний характер взаємодії центру та периферії.

Центр більш уніфікований у порівнянні з периферією. Все, що не вписується у сформовані парадигми мислення і бачення світу, все "єретичне" витискається на периферію, при несприятливих умовах може дати свою прорість. Таки чином, центр може стимулювати виникнення новацій на периферії.

Периферія менш уніфікована і більше розмаїта, проте це різномайття не завжди має достатньо життєвих сил. Воно потребує підтримки та певного дієвого стимулу для свого розвитку. Цю роль досить часто виконують ті елементи культури, які були витіснені з культурного центру, як такі, що не вписувалися в систему притаманних для нього взаємин та інститутів. Ними можуть

бути особистості пасіонарного типу, ті чи інші ідеї матеріалізовані в продуктах культури (книги, картини тощо). Попадаючи в поле дії прихованого і не актуалізованого культурного потенціалу, вони стають точками “кристалізації” нових культурних епіфеноменів. Своєю чергою, оформляючись та розповсюджуючись, вони можуть здійснювати значний вплив на стан культурного життя в центрі, а то й взагалі змінити вектор його культурного життя, шляхом привнесення нових культурних орієнтирів.

У пресі та науковій літературі замість поняття “культурна периферія” використовується поняття “провінція”, а також похідне від нього “провінціалізм”. Спробуємо пояснити зміст цих понять, оскільки вважаємо їх менш важливими для аналізу культурної реальності.

У соціально-економічному та політичному значенні провінція – це територія, яка знаходиться за межами центру економічного та політичного життя. Проте не лише це. Суттєвим є те, що провінція очевидно чи приховано є об’єктом експлуатації з боку центру, поставляючи йому матеріал та людські ресурси. Культурна провінція ще більшою мірою може бути охарактеризована через негативні ознаки: вона не відзначається властивою культурному центру інтенсивністю культурного життя, динамікою та наявністю культурних авторитетів (діячів культури), а також відсутністю налагоджених міжкультурних зв’язків тощо. Разом з тим їй притаманні та позитивні характеристики: вона є осередком “грунтового” шару культури, гарантом адекватності культурного життя народу його первинним витокам. Ця її властивість стала підставою для ідеї Г. Гессе про особливу духовну провінцію як хранительку культурних надбань людства. Цьому присвячена його всесвітньо відома книга “Гра в бісер”.

Таким чином, спираючись на все зазначене, можна дійти таких висновків:

– культурний центр – це адекватна природі культури форма організації умов реалізації потенціалу певної системи культури;

– культурний центр – це не стільки місце географічного простору, скільки функціональна характеристика певного елемента системи культури, в тій чи іншій формі фіксованого в культурному просторі і часі;

– культурний центр завжди співвідноситься з культурною периферією, тобто з такою сферою культурного простору, де культур-

ний потенціал не знаходить свого втілення в культурних зв'язках та культурних предметностях;

– культурний центр є модусом культурного простору, і його вивчення вимагає досить широкого культурного та методологічного контексту;

– таке “просторове” розуміння світової культури дає можливість бачити її певну структурну упорядкованість, законом якої є поліцентричність. Самоцінність кожної культури та кожного культурного феномену закладені в самій структурі культурної реальності.

Література:

1. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.

2. Булатов М. А. Диалектика и культура. – К.: Наукова думка, 1984. – 236 с.

3. Доброхотова Т. А., Брагина Н. Н. Пространственно-временные факторы организации нервно-психической деятельности // Вопросы философии. – 1975. – № 5. – С. 133–145.

4. Доброхотова Т. А., Брагина Н. Н. Функциональная асимметрия мозга и индивидуальное пространство и время человека // Вопросы философии. – 1978. – № 3. – С. 137–149.

5. Роботи Давидова В. В., Заинченко В. П., Яценко А. И. Целеполагание и идеалы. – К.: Наукова думка, 1975. – 275 с. Лой А. Н. Социально-историческое содержание категории “время” и “пространство”. – К.: Наукова думка, 1978. – 135 с.

6. Черников В. Г. Общественное пространство. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1984. – 195 с.

7. Виноградский В. Г. Социальная организация пространства: Философско-социологический анализ. – М.: Наука, 1988. – 187 с.